

УДК 332.01

ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Віктор Олександрович АРТЕМЕНКО

д.е.н., завідувач кафедри менеджменту та права Луганського національного університету, м. Луганськ

Анотація. Проведено аналіз критеріїв поділу чинників впливу на формування та використання оборотних активів підприємств, запропонованих сучасними дослідниками, виявлено тенденції зміни структури оборотних активів підприємств аграрного сектору, запропоновано класифікацію чинників впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору з урахуванням специфіки їх діяльності.

Аннотация. Проведен анализ критериев разделения факторов влияния на формирование и использование оборотных активов предприятий, предложенных современными исследователями, выявлены тенденции изменения структуры оборотных активов предприятий аграрного сектора, предложена классификация факторов влияния на эффективность функционирования оборотных активов предприятий аграрного сектора с учетом специфики их деятельности.

Ключові слова: оборотні активи, запаси, дебіторська заборгованість, грошові кошти, чисті оборотні активи, чинники, ефективність, аграрний сектор.

Ключевые слова: оборотные активы, запасы, дебиторская задолженность, денежные средства, чистые оборотные активы, факторы, эффективность, аграрный сектор.

Постановка проблеми. Оборотні активи підприємств аграрного сектору – це наймобільніша частина майна суб'єктів господарювання, яка займає значну питому вагу в загальному обсязі їх активів. Ефективне управління оборотними активами спричиняє стабільне функціонування підприємств, зниження витрат внаслідок підтримання оптимального розміру всіх складових оборотних активів, саме тому необхідно виділити та надати характеристику чинникам впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору з урахуванням специфіки їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізу чинників впливу на ефективність функціонування оборотних активів досліджують такі сучасні вітчизняні і зарубіжні науковці, як Н. В. Ващенко, Ю. І. Максимович, К. С. Дойчева, І. Ю. Велкова, Д. Сухороков, О. М. Чубка, О. Д. Рудницька, О. Г. Кірдіна та інші.

Д. Сухороков приділяє увагу дослідженню залежності показників ефективності використання оборотних активів залізничного транспор-

ту від впливу окремих факторів, О. М. Чубка та О. Д. Рудницька розглядають вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на ефективність функціонування оборотного капіталу машинобудівних підприємств.

Так, питання впливу чинників на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору з урахуванням специфіки їх діяльності потребує подальшого опрацювання.

Мета статті. Метою дослідження є визначення чинників впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору та виділення критеріїв їх класифікації з урахуванням специфіки їх діяльності.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Аграрний сектор України із значним потенціалом виробництва, який перевищує вимоги внутрішнього ринку, є важливою частиною економіки країни, що, за умови ефективного управління, може суттєво вплинути на розвиток національної економіки, спричинивши технологічне, інвестиційне та соціальне піднесення [4, с. 123]. Враховуючи загальносвітову тенденцію зростан-

ня цін на харчові продукти, постійне збільшення чисельності населення світу та поступове скорочення оброблюваних земель, важливість ефективної діяльності підприємств аграрного сектору з часом буде тільки підвищуватись.

Саме тому на сучасному етапі розвитку підприємств аграрного сектору підвищення ефективності використання їх ресурсів є питанням важливим та актуальним. Ефективно сформована політика управління оборотними активами підприємств аграрного сектору безпосередньо позначається на ступені результативності їх діяльності, спричиняє позитивні зміни у показниках прибутковості та ліквідності, зміцнює стабільність господарського процесу. Враховуючи постійний вплив економічних, політичних, соціальних, технічних, маркетингових та інших чинників на процеси управління оборотними активами підприємств аграрного сектору, сформувати ефективний механізм формування та використання оборотних активів без комплексного аналізу та класифікації чинників впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору практично неможливо.

Сучасні дослідники найчастіше виділяють чинники, що впливають на потребу суб'єкта господарювання в оборотних активах, чинники впливу на формування структури оборотних активів, чинники впливу на ефективність використання оборотних активів, внутрішні і зовнішні чинники впливу [9, с. 168–173; 10, с. 301–307].

О. М. Чубка та О. М. Рудницька зосередили увагу на класифікації чинників впливу на ефективність функціонування оборотного капіталу. Автори зробили висновок, що більшість запропонованих сучасними дослідниками критеріїв поділу або цілісно не охоплюють вплив внутрішнього середовища, або представлені в обмеженій кількості факторів ринкового середовища, або зосереджені виключно на факторах, керувати якими практично неможливо [8, с. 160–161].

Так, Н. В. Ващенко та Ю. І. Максимович пропонують поділити сукупність чинників опосередкованого впливу на ефективність використання по-

тенціалу оборотних активів на чинники прямого (умови попиту та пропозиції товарів, сезонні коливання, рівень конкуренції та постачальники) та непрямого впливу (загальнодержавна економічна ситуація, темпи інфляції, інвестиційний клімат, рівень процентних ставок за користування банківськими позиками, вимоги податкового законодавства, скорочення чисельності населення та ін.) [2, с. 332]. Однак, на нашу думку, замість фактору «скорочення чисельності населення» до сукупності факторів макросередовища більш доцільно включити фактор «зміна чисельності населення», через те що загальносвітова чисельність населення поступово збільшується на відміну від чисельності населення України, яка стоїть перед порогом демографічної кризи.

Н. В. Ізмайлова групує чинники впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств у залежності від ступеню цього впливу, поділяючи їх на чинники визначального, суттєвого, відчутного та незначного впливу. Крім того, автор виділяє серед чинників зовнішнього середовища законодавчу базу регулювання, рівень конкуренції в галузі та макроекономічне середовище, в т.ч. рівень облікової ставки НБУ, інфляцію, рівень кредитних ставок, стан життєвого циклу галузі, попит на продукцію та пропозиція сировини і матеріалів у галузі. Серед чинників внутрішнього середовища Н. В. Ізмайлова вважає найвпливовішими професійну здатність персоналу, інтереси власників, стадію життєвого циклу суб'єкта господарювання, облікову, організаційну і збутову політику підприємства та інші [1].

Нестабільні фінансові програми для виробників сільськогосподарської продукції та умови їх податкового стимулювання, мінливість законодавчо-нормативної бази, проблеми з логістикою та інфраструктурою в аграрному секторі та невідрегульовані земельні відносини спричиняють зниження інвестиційної привабливості аграрного сектору та закриття суб'єктів господарювання через збитковість, впливають на структуру та обсяги оборотних активів (табл. 1).

Таблиця 1

Структура оборотних активів підприємств сільського, лісового та рибного господарства, 2007-2012 рр. (млн грн)

Станом на кінець	Оборотні активи, всього		Оборотні активи в запасах ТМЦ		Дебіторська заборгованість		В тому числі:				Грошові кошти		Інші оборотні активи	
	млн грн	% від активів	млн грн	% від оборотних активів	млн грн	% від оборотних активів	млн грн	% від оборотних активів	Поточні фінансові інвестиції		млн грн	% від оборотних активів	млн грн	% від оборотних активів
									млн грн	% від оборотних активів				
2008 р.	72710,4	54,6	33950,3	46,7	30387,2	41,8	501,7	0,7	5588,3	7,7	2282,9	3,1		
2009 р.	82867,4	55,4	35948,6	43,4	38298,5	46,2	672,3	0,8	5244,8	6,3	2703,2	3,3		
2010 р.	100482,4	58,8	41894,4	41,7	49920,6	49,7	743,2	0,7	5540,2	5,5	2384	2,4		
2011 р.	139993,4	61,3	64944,3	46,4	63398,8	45,3	766,7	0,5	7795,4	5,6	3088,2	2,2		
2012 р.	173085,0	62,6	72695,3	42,0	85340,5	49,3	1538,5	0,9	9014	5,2	4496,7	2,6		
Відхилення, 2012/2008	100374,6	7,9	38745,0	-4,7	54953,3	7,5	1036,8	0,2	3425,7	-2,5	2213,8	-0,5		
Відносне	138,0	14,5	114,1	-10,1	180,8	18,0	206,7	28,8	61,3	-32,2	97,0	-17,3		

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [6, 7];

Дані табл. 1 свідчать, що на підприємствах сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваний період існує тенденція постійного збільшення оборотних активів в абсолютних показниках (з 72710,4 млн грн у 2008 р. до 173085,0 млн грн), а також їх питомої ваги в загальному обсязі майна (з 54,6 % у 2008 р. до 62,6 % у 2012 р.). Крім того, необхідно звернути увагу на те, що в цілому на підприємствах України (без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ) питома вага оборотних активів у загальному обсязі активів підприємств суттєво нижча в кожному з досліджуваних років (у 2012 р. вона становить 53,9 %), хоча також має тенденцію до зростання.

До того ж, відбуваються певні зміни у структурі оборотних активів підприємств аграрного сектору України. Існує тенденція поступового зменшення питомої ваги оборотних активів у запасах товарно-матеріальних цінностей в їх загальному обсязі, яке за період 2008–2012 рр. становить 4,7 %, також зменшується питома вага грошових коштів та їх еквівалентів (з 7,7 % у 2008 р. до 5,2 % у 2012 р.). Разом з цим відбувається поступове збільшення питомої ваги дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів підприємств сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваний період з 41,8 % у 2008 році до 49,3 % у 2012 р., що, на нашу думку, є негативним явищем, та підтверджує проблему неплатежів на підприємствах аграрного сектору, що призводить до постійної нестачі вільних грошових коштів, зниження рівня ліквідності та платоспроможності, спричиняє збільшення обсягу кредиторської заборгованості та уповільнення темпів погашення заборгованостей.

Н. В. Ващенко та Ю. І. Максимович зазначають, що чинником впливу на потреби у власних оборотних активах є рівень можливості залучати позикові кошти для формування оборотних активів, що залежить від наявності майна, яке суб'єкт господарювання може запропонувати в якості застави уставі банку, рівня самофінансування, ринкового становища та результативності господарської діяльності суб'єкта господарювання [1, с. 332–333].

Д. Сухоруков звертає увагу на те, що на рівень платоспроможності підприємств впливають і зовнішні (економічна криза, низькі фінансові можливості споживачів, нестабільність попиту та ін.), і внутрішні чинники, такі як недосконала система ціноутворення, відсутність вільних коштів, низький рівень управління доходами [5,

с. 154–155].

К. С. Дойчева вважає, що класифікація факторів на зовнішні та внутрішні є досить обмеженою, тому що також необхідно виділяти загальні і специфічні фактори впливу на ефективність функціонування оборотних активів [3, с. 28].

Порівнюючи темпи росту оборотних активів у запасах товарно-матеріальних цінностей в абсолютних показниках з темпами росту дебіторської заборгованості підприємств сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваний період виявлено, що оборотні активи в запасах ТМЦ збільшились за період 2008–2012 рр. в 2,14 разів, тоді як обсяг заборгованості дебіторів зріс у 2,81 раза. Обсяг грошових коштів та їх еквівалентів підприємств аграрного сектору за досліджуваний період збільшився у 1,61 раза.

Порівнюючи темпи зростання структурних елементів оборотних активів підприємств аграрного сектору із узагальненими показниками по підприємствах України, робимо висновок, що з позиції структурних змін оборотних активів ситуація на підприємствах України є кращою, тому що темпи росту оборотних активів ТМЦ за досліджуваний період (зростання у 1,96 р.) перевищують темпи росту дебіторської заборгованості, яка за період 2008–2012 рр. збільшилась в 1,66 раза.

Вважаємо, що найсуттєвіший вплив серед чинників галузевого рівня складають сезонні коливання, кліматичні умови та доступність кредитування підприємств аграрного бізнесу фінансовими установами.

Враховуючи особливості функціонування підприємств аграрного сектору, такі як схильність сезонній зміні продажів, фактор сезонних коливань спричиняє значний вплив на формування та ефективність використання оборотних активів підприємств аграрного сектору. Найчастіше підприємства аграрного сектору вимушені перед початком сезону накопичувати запаси товарно-матеріальних цінностей за рахунок кредитних коштів для успішного функціонування на ринку та максимального задоволення попиту, що вимагає додаткових витрат суб'єктів господарювання на сплату процентів за користування кредитними коштами та збільшення складських площ. Наприкінці сезону структура оборотних активів підприємств аграрного бізнесу значно змінюється за рахунок суттєвого збільшення суми дебіторської заборгованості за відвантаженою продукцією та зменшення залишків запасів товарно-матеріальних цінностей.

Сільськогосподарські угіддя у землекористуванні підприємств аграрного сектору України розташовані в зоні ризикованого землеробства. Це пояснюється тим, що дуже рідко кількість та графіки випадіння опадів спеціалісти вважають оптимальними, саме тому, такий чинник впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору як кліматичні умови спричиняє значний та важко прогнозований вплив на формування й ефективність використання оборотних активів підприємств аграрного сектору.

На підприємствах аграрного сектору постійно виникає проблема нестачі вільних грошових коштів, саме тому, чинник доступності кредитування підприємств аграрного сектору фінансовими установами є одним з найважливіших галузевих факторів впливу на ефективність використання оборотних активів. Зазначимо, що саме комерційні банки в сучасних умовах господарювання є основними кредиторами підприємств аграрного сектору, однак, за період 2008-2012 рр. частка кредитного портфеля щодо наданих кредитів підприємствам аграрного сектору не перевищувала 4 %. Це свідчить про низький рівень кредитування суб'єктів господарювання аграрного сектору фінансовими установами. Крім того, такі системні банки як Ощадбанк, Райффайзен Банк Аваль, ПУМБ та інші орієнтуються, в основному, на кредитування великих сільськогосподарських виробників та агрохолдингів, тоді як малі та середні підприємства аграрного сектору залишаються без можливості отримати кредитні кошти для своєчасного поповнення оборотних активів. Високий рівень відсоткових ставок за користування кредитними коштами фінансових установ також спричиняє негативний вплив на результативність господарської діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору, тому що левову частину оборотних активів поступово вилучають з обігу на повернення поточних зобов'язань перед банківськими установами.

Список використаних джерел

1. Измайлова Н. В. Управление оборотными активами предприятий : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.08 / Н. В. Измайлова ; Київ. нац. экон. ун-т ім. В. Гетьмана. — К., 2009. — 20 с.

2. Ващенко Н. В. Чинники формування та ефективності використання потенціалу оборотних активів підприємства / Н. В. Ващенко,

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Вважаємо доцільним класифікувати чинники впливу на ефективність функціонування оборотних активів підприємств аграрного сектору на зовнішні чинники, які можна поділити на чинники макrorівня, чинники галузевого рівня та внутрішні чинники, що доречно буде розподілити на такі групи: фінансові, організаційні, технологічні, маркетингові чинники.

2. До чинників макrorівня віднесено податкову та грошово-кредитну політику держави, інфляційні процеси та митне регулювання. Серед чинників галузевого рівня найвпливовішими є рівень економічного розвитку галузі, сезонні коливання та кліматичні умови, рівень можливості залучення кредитних коштів підприємствами аграрного сектору у фінансових установах, інвестиційна привабливість галузі, рівень конкуренції в аграрному секторі та інші.

3. До фінансових чинників віднесено принциповий підхід суб'єкта господарювання до формування оборотних активів, можливість реалізації продукції за найвигіднішими цінами, питома вага складових оборотних активів та інші. До організаційних чинників віднесено конкурентоспроможність суб'єкта господарювання, стратегічна мета діяльності підприємства та інтереси власників, організаційна культура та інші. Найвпливовішими серед технологічних чинників вважаємо такі: стан наявної техніки, використання технічного обладнання з комплексного обробітку ґрунту, застосування економічно обґрунтованих норм добрив та інші. До маркетингових чинників віднесено цінову та асортиментну політику суб'єкта господарювання.

У подальших дослідженнях заплановано розробку механізму управління оборотними активами на підприємствах аграрного сектору з урахуванням анкетного опитування робітників щодо виділення найвпливовіших чинників на формування та ефективність використання оборотних активів.

Ю. І. Максимович // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 330–335.

3. Дойчева К. С. Фактори, які впливають на ефективність діяльності підприємства / К. С. Дойчева // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 2 (10). — С. 23–28.

4. Рулицька К. М. Тенденції розвитку аграр-

ного сектору України / К. М. Руліцька // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. — 2013. — Т. 18. — Вип. 2/1. — С. 123–125.

5. Сухоруков Д. Методичні основи залежності показників ефективності використання оборотних активів залізничного транспорту від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів / Дмитро Сухоруков // Збірник наукових праць ДЕГУТ. — Серія «Економіка і управління». — 2011. — № 18 (1). — С. 149–155.

6. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка; О. Е. Остапчук (відп. за вип.). — К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. — 559 с.

7. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка; О. Е. Остапчук (відп. за вип.). — К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. — 551 с.

8. Чубка О. М. Класифікація та вплив чинників на ефективність функціонування оборотного капіталу машинобудівних підприємств / О. М. Чубка, О. М. Рудницька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2010. — № 669. — С. 158–166.

9. Шкварчук Л. О. Проблеми забезпеченості власними обіговими коштами підприємств швейної промисловості України / Л. О. Шкварчук, В. В. Муха // Національний лісотехнічний університет України. — 2009. — № 19.7 — С. 168–173.

10. Шурпенкова Р. Організація економічного аналізу оборотних коштів та визначення ефективності їх використання / Р. Шурпенкова, Г. Іваницька // Вісник Львівського національного аграрного університету. — 2012. — № 19 (1). — С. 301–307.